כלי הזכוכית ממערת הקבורה בערערה

רות א׳ ג׳קסון־טל

במערת הקבורה שנחשפה בערערה התגלו 20 שברים של פריטי זכוכית המשקפים את שני שלבי הקבורה בה (ר׳ ליפקונסקי, כרך זה). הכלים השתמרו במצב טוב; מהם עובדו חמישה שברי כלי זכוכית אינדיקטיביים, חמישה צמידים, שישה חרוזים, נטיפה מפסולת תעשיית כלים ולוחית מראה (איור 1).[1]

התקופות הרומית המאוחרת והביזנטית

בקבוקים.— בקבוק מס׳ 1 (לוקוס 505, סל 1130) עשוי זכוכית בגוון ירקרק־כחלחל בהיר. הבלייה שחורה, ססגונית ומאכלת. לכלי שפת מדף נוטה חוצה (קוטר שפה 2.9 ס״מ) ומקופלת פנימה, דופנו דקה. שבר זה שייך לטיפוס הבקבוקים דמויי הפמוט הנפוצים בארץ, בעיקר במכלולי קבורה מסוף המאה הא׳ עד לאמצע המאה הג׳ לסה״נ (בר״ג תש״ל:209–212, לוח 46). קבוצה גדולה של בקבוקים דומים נתגלתה בקברי חקל דמא בירושלים (Winter 1996a:96, 98, Figs. 5.3, 5.4). ייתכן שהכלי מערערה מעיד על כך שהקבר שימש במאה הג׳ לסה״נ.

שבר בסיס ודופן של בקבוק מס׳ 2 (לוקוס 505, סל 1142) חסר צבע. הבלייה מאכלת, ססגונית, זהובה וגירנית. הבסיס קעור (קוטר בסיס 3.5 ס״מ) ונמוך, והדופן זקופה ודקה. בסיס דומה של בקבוק נמצא בג׳למה, בשכבות פסולת בית היוצר מהמחצית השנייה של המאה הד׳ לסה״נ (Weinberg and Goldstein 1988:73–75, Fig. 4–36:309).

צנצנות.— צנצנת מס׳ 3 (לוקוס 505, סל 1130) חסרת צבע עם תת־גוון ירקרק־כחלחל. הבלייה מאכלת, גירנית וססגונית. השפה משפכית, נוטה חוצה (קוטר שפה 3.8 ס״מ) ומקופלת פנימה בקפל חלול קטן. הכתף שמוטה עם הצרה קלה סביב בסיס הצוואר. ייתכן שגוף הכלי היה כדורי. כלים מטיפוס זה נפוצים באזור סוריה–ארץ ישראל במאות הג׳–הד׳ לסה״נ (בר״ג תש״ל:149, לוח 33י׳:2–3), למשל בקברים בצור, שם נמצאו כלים שלמים מהמאה הג׳ לסה״נ (Chéhab 1986:229, Pl. 34:1–3).

שבר שפת צנצנת מס׳ 4 (לוקוס 502, סל 1110) עשוי מזכוכית שגונה ירקרק־כחלחל. הבלייה שחורה, מאכלת וגירנית. השפה מעוגלת (קוטר שפה 5 ס״מ), משפכית, נוטה חוצה. מתחת לשפה יש קפל חלול. הטיפוס נפוץ מאוד בארץ, ומופיע במכלולים של המאות הד׳–הה׳ לסה״נ (בר״ג תש״ל:153, לוח 34:1–13). צנצנות דומות נתגלו בקבר מס׳ 200 בגבעת שרת, בית שמש, מסוף המאה הד׳ עד ראשית המאה הה׳ לסה״נ (Seligman, Zias and Stark 1996:50, 59, Fig. 15:2, 4).

שפופרת תמרוקים.— שבר בסיס ודופן של שפורפרת מס׳ 5 (לוקוס 505, סל 1130) עשוי מזכוכית שגונה ירקרק־כחלחל, ובה בועיות עגולות, קטנות וגדולות. הבלייה שחורה, מאכלת, גירנית וססגונית. בסיס הטבעת חלול (קוטר בסיס 3.6 ס״מ), גבוה, נוטה חוצה ודחוף פנימה, תחתיתו שטוחה עם צלקת ממוט הזגג (1.1 ס״מ). הדופן דקה וזקופה. שפופרות מסוג זה נפוצות בארץ במאות הג׳–הה׳ לסה״נ. שפופרת כוחל שלמה נמצאה במערכת 12 בבית שערים, מאמצע המאה הג׳ לסה״נ (בר״ג תשל״ב:153–154, ציור 26:97).

חרוזים.— נמצאו שמונה חרוזים, שישה מהם עובדו. חרוז מס׳ 6 (לוקוס 501, סל 1125; קוטר 0.4 ס״מ, גובה 1.9 ס״מ) תמים, עשוי זכוכית שגונה כחול. הבלייה קשה, מאכלת וגירנית. הגוף גלילי עם חתך משושה. חרוז דומה נמצא בקבר XV בחניתה, מהמאה הג׳ ועד למחצית הראשונה של המאה הד׳ לסה״נ (Barag 1978a:46, Fig. 18:124).

חרוז מס׳ 7 (לוקוס 501, סל 1125; קוטר 0.4 ס״מ) שלם, שבור מעט, סגלגל בצורתו כגרגיר אורז, עשוי מזכוכית שגונה כחול. הבלייה מאכלת, גירנית. הפתח כמעט קוני, לא אחיד. חרוז דומה נמצא בקבר 2 בכסרא מהמאות הד׳–הה׳ לסה״נ ומהמאה הו׳ לסה״נ (שטרן תשנ״ח:125, 131, איור 62:14), ובקבר 3 בחורבת כנס, מאמצע המאה הד׳ לסה״נ (פורת תשנ״ח:86, 88, איור 14:3).

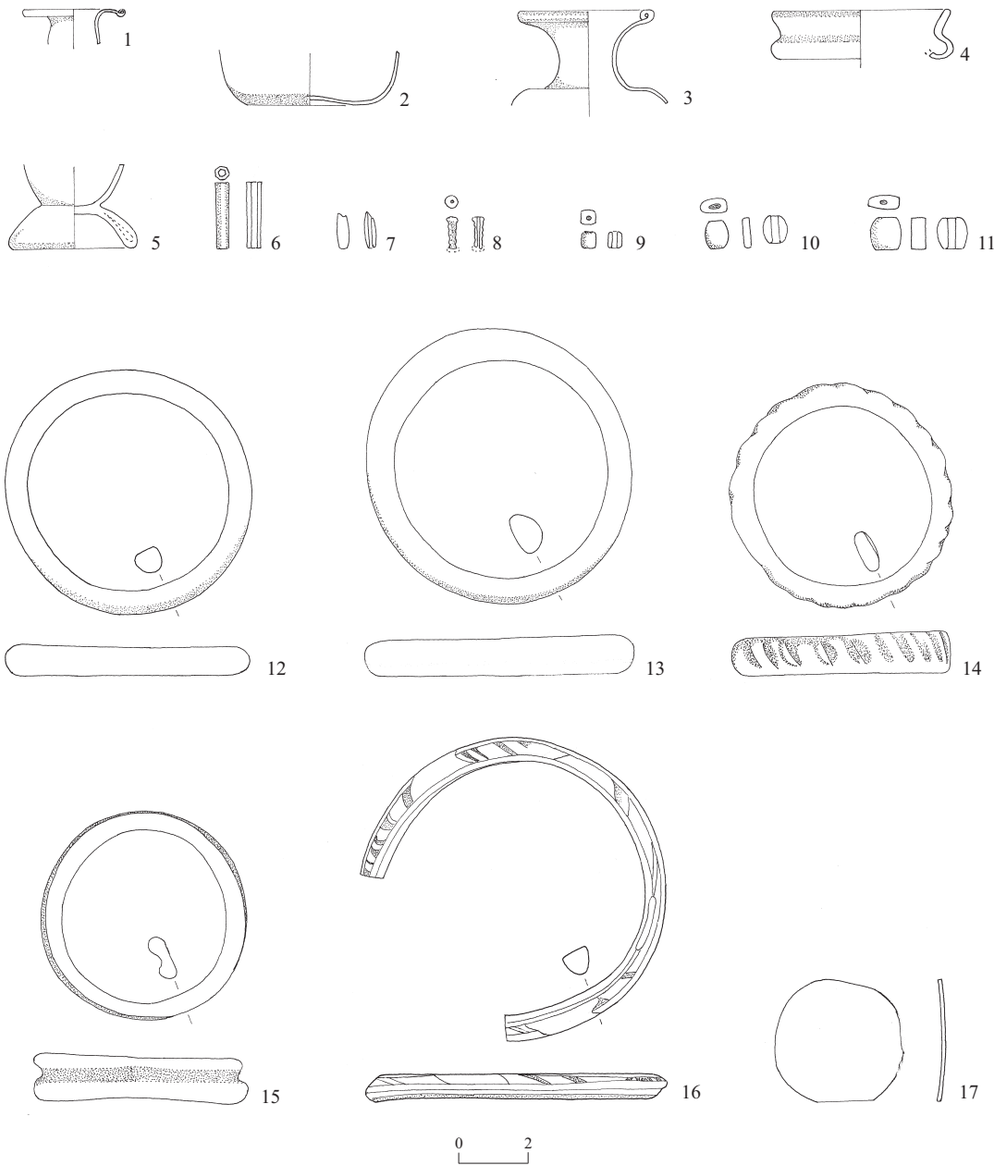

איור 1. פריטי הזכוכית.

חרוז מס׳ 8 (לוקוס 501, סל 1125 ; קוטר 0.2 ס״מ) עשוי מזכוכית חסרת צבע עם עלה זהב פנימי בין שכבות הזכוכית. הבלייה קשה, מאכלת. הגוף גלילי, נוטה חוצה בקצותיו, מרוכס אופקית, החתך עגול. חרוזים מעוטרים בעלה זהב דקיק הכלוא בין שתי שכבות זכוכית יוצרו בתקופות הרומית והביזנטית באזור הים התיכון (Spaer 1993:19–20). חרוזים דומים נמצאו בקברים בחורבת קסטרה מהתקופה הרומית המאוחרת.

חרוז מס׳ 9 (לוקוס 501, סל 1125 ; קוטר 0.4 ס״מ, גובה 0.5 ס״מ) תמים, עשוי מזכוכית שגונה כחול. הבלייה גירנית. הגוף ריבועי, החתך מרובע, ודופנותיו משוטחות. חרוז מס׳ 10 (לוקוס 501, סל 1125 ; קוטר 0.8 ס״מ, גובה 0.6 ס״מ) תמים, עשוי

מזכוכית שגונה סגלגל. הבלייה מאכלת, שחורה וגירנית. הגוף פחוס, החתך סגלגל, לא רגולרי, ומשוטח בקצותיו. חרוז מס׳ 11 (לוקוס 501, סל 1125; קוטר 0.9 ס״מ, גובה 0.9 ס״מ) שלם. גון הזכוכית לא ברור בשל הבלייה הקשה והמאכלת הגירנית והשחורה. הגוף פחוס, החתך סגלגל, לא רגולרי, ומשוטח בקצותיו. חרוזים דומים למס׳ 9–11 נמצאו בקבר XV בחניתה (Barag 1978a:46, Fig. 18:121, 133).

צמידים.— צמיד מס׳ 12 (לוקוס 505, סל 1133; קוטר 5.6 ס״מ) תמים, עשוי מזכוכית שגונה שחור. הבלייה גירנית. החתך חצי עגול. אין סימן לתפר. מלוטש באש בצד הפנימי. צמיד מס׳ 13 (לוקוס 501, סל 1124; קוטר 6.1 ס״מ) תמים, עשוי מזכוכית שגונה שחור. הבלייה מאכלת, ספגונית וגירנית. החתך חצי עגול, לא אחיד. אין סימן לתפר, סימני תנועה סיבובית בצד הפנימי. צמידים מס׳ 12 ו־13 הם מטיפוס הצמידים הלא מעוטרים, החד־גוניים, שלהם חתך חצי עגול, הידועים מהמאה הג׳ עד לראשית המאה הד׳ לסה״נ (Spaer 1988:54–55, Fig. 1, Type A2), בדומה לצמיד שנמצא בקברי חקל דמא בירושלים (Winter 1996b:110, Fig.7.2:1).

צמיד מס׳ 14 (לוקוס 505, סל 1134; קוטר 5.1 ס״מ) תמים, עשוי מזכוכית שגונה שחור. הבלייה מאכלת וגירנית. החתך חצי עגול. הצמיד מעוטר בצלעות אנכיות המסודרות ברווח לא אחיד. אין סימן לתפר, מלוטש באש בצד הפנימי. צמיד זה שייך לטיפוס הצמידים החד־גוניים, המעוטרים בצלעות אנכיות, שלהם חתך חצי עגול, המתוארכים למאות הג׳–הד׳ לסה״נ (Spaer 1988:55–56, Type B2:a–b, Fig. 3).

צמיד מס׳ 15 (לוקוס 505, סל 1135; קוטר 5 ס״מ) תמים. גוון ירוק. בלייה גירנית, מאכלת. הצמיד משוטח במרכזו, עם חתך שקוע לא אחיד. אין סימני תפר, מלוטש באש בצד הפנימי. צמיד זה יוצא דופן בעיטורו ולא נמצאו לו מקבילות.[2]

התקופה הממלוכית

צמיד (לוקוס 500, סל 1020; קוטר 7 ס״מ).— צמיד מס׳ 16 שבור, עשוי מזכוכית שגונה ירקרק בהיר עם חוט צהוב ואדום. הבלייה ספגונית, החתך משולש. הצמיד מעוטר בטלאים בגוון ירקרק. אין סימן לתפר, סימני תנועה סיבובית בצד הפנימי. צמידים מעוטרים בדגמי טלאים פשוטים ומורכבים שכיחים בתקופה הממלוכית ולעתים נדירות גם קודם לכן (Spaer 1992:54, Fig. 21–22).

לוחית (לוקוס 500, סל 1052).— לוחית מס׳ 17 שלמה, חסרה בשפה. הזכוכית חסרת צבע עם תת־גוון כחלחל־ירקרק. שכבת הבלייה ספגונית, עבה וגירנית. הדופן דקה, מעט קעורה, רב־צלעית. לוחיות מטיפוס זה מופיעות בקברים ביזנטיים, למשל בח׳ זכרין מהמאה הה׳ לסה״נ (Rahmani 1964:54–60, Pl. 16:A, B), ובקברים שזמנם ימי הביניים, דוגמת הקבר בתל מבורך שזמנו במאות הי״ב–הי״ג לסה״נ (Barag 1978b:5–7, Fig. 2).

סיכום

כלי הזכוכית שנתגלו במערה מלמדים על כך שהיא שימשה בתקופות הרומית המאוחרת והביזנטית (המאות הג׳–ראשית הד׳ לסה״נ) וכן בתקופה הממלוכית (המאות הי״ב–הי״ג לסה״נ). צמיד מס׳ 15 לא תואר, ולכן לא ברור אם תאריכו תואם את אחת משתי תקופות השימוש במערה.

הערות

[1] תודה מיוחדת ליעל גורין־רוזן על עזרתה הרבה ועידודה במהלך כתיבת הדוח, לנטליה כצנלסון על ייעוץ בעיבוד החומר, ולמייקל מיילס ז״ל על הציורים.

[2] תודה למוד שפאר על עצותיה המדעיות לגבי צמיד מס׳ 15.

הפניות

בר״ג ד׳ תש״ל. **כלי הזכוכית בארץ ישראל בתקופה הרומית והביזאנטית.** עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית. ירושלים.

בר״ג ד׳ תשל״ב. כלי הזכוכית. בתוך נ׳ אביגד, עורך. **בית־שערים 3: החפירות הארכיאולוגיות בשנים תשי״ג–תשי״ח: מערכות הקברים מס׳ 3–12.** ירושלים. עמ׳ 149–164.

ליפקונסקי ד׳, כרך זה. מערת קבורה מהתקופות הרומית המאוחרת והממלוכית בערערה.

פורת ל׳ תשנ״ח. מערות קבורה ומחצבה בחורבת כנס־כרמיאל. **עתיקות** 33: 81–88.

שטרן ע׳ תשנ״ח. מערות קבורה בכסרא. **עתיקות** 33: 103–135.

Barag D. 1978a. *Ḥanita, Tomb XV: A Tomb of the Third and Early Fourth Century CE* (*ʻAtiqot* [*ES*] 13). Jerusalem.

Barag D. 1978b. Three Glass Plaques. In E. Stern ed. *Excavations at Tel-Mevorach (1973–1976)* I: *From the Iron Age to the Roman Period* (Qedem 9). Jerusalem. Pp. 5–7.

Chéhab M.H. 1986. *Fouilles de Tyr* IV: *La nécropole* (*BMB* 36). Paris.

Rahmani L.Y. 1964. Mirror-Plaques from a Fifth Century A.D. Tomb. *IEJ* 14:50–60.

Seligman J., Zias J. and Stark H. 1996. Late Hellinistic and Byzantine Burial Caves at Giv‘at Sharet, Bet Shemesh. *ʻAtiqot* 29:43–62.

Spaer M. 1988. The Pre-Islamic Bracelets of Palestine. *JGS* 30:51–61.

Spaer M. 1992. The Islamic Glass Bracelets of Palestine: Preliminary Findings. *JGS* 34:44–62.

Spaer M. 1993. Gold-Glass Beads: A Review of the Evidence. *Beads* 5:9–25.

Weinberg G.R. and Goldstein S.M. 1988. The Glass Vessels. In G.D. Weinberg. *Excavations at Jalame—Site of a Glass Factory in Late Roman Palestine*. Columbia, Mo. Pp. 38–102.

Winter T. 1996a. The Glass Vessels. In G. Avni and Z. Greenhut. *The Akeldama Tombs: Three Burial Tombs in the Kidron Valley, Jerusalem* (IAA Reports 1). Jerusalem. Pp. 95–103.

Winter T. 1996b. Jewlery and Miscellaneous Objects. In G. Avni and Z. Greenhut. *The Akeldama Tombs: Three Burial Tombs in the Kidron Valley, Jerusalem* (IAA Reports 1). Jerusalem. Pp. 109–116.

GLASS VESSELS FROM THE BURIAL CAVE AT 'AR'ARA

RUTH E. JACKSON-TAL
(PP. 47*–50*)

Twenty well-preserved fragments of glass items were discovered in the burial cave at 'Ar'ara (see Lipkonsky, this volume), belonging to the two burial phases detected by the excavator, i.e., the Late Roman and Mamluk periods.

The Late Roman–Byzantine Periods

Among the artifacts dating to the Late Roman and Byzantine periods are candlestick-type bottles (Fig. 1:1, 2) that are common mostly in funerary assemblages from the end of the first until the mid-third centuries CE. The vessel from 'Ar'ara probably represents use of the tomb in the third century CE. Also found were jars of a type common in the country in the third–fifth centuries CE (Fig. 1:3, 4). Jar No. 3 was common in Syria and Israel in the third–fourth centuries CE, whereas No. 4 occurs widely in Israel in fourth–fifth-century CE contexts.

Beads (Fig. 1:6–11) and bracelets (Fig. 1: 12–15) were also found. The beads are of the kind popular during the Late Roman and Byzantine periods, except for Bead No. 9 (L501, Basket 1125), which is made of gold glass. Bracelets Nos. 13 and 14 are monochrome and undecorated, with a semicircular cross-section, dating from the third until the beginning of the seventh centuries CE. Bracelet No. 14 (L505, Basket 1134) belongs to the monochrome-type bracelets decorated with vertical ribs, round in cross-section; it dates to the third–fourth centuries CE.

The Mamluk Period

Among the artifacts from the Mamluk period are a plaque (Fig. 1:17; L500, Basket 1052) and a bracelet (Fig. 1:16; L500, Basket 1020), decorated with simple and complex patch patterns. Bracelets of this type are characteristic of the Mamluk period, but also occur on rare occasions in earlier contexts.

CAPTION TO ILLUSTRATION

Fig. 1. The glass artifacts from the two burial phases in the 'Ar'ara cave.